Юрій ЯЧЕЙКІН

БОГАТИРСЬКА ІСТОРІЯ

Професор з одвертою цікавістю роздивлявся довкола. Психолог мовчки спостерігав. Він розумів професора. Він передбачив і його подив, коли той, фахівець із старослов’янського фольклору, одержав запрошення на консультацію в науково-дослідний інститут психофізіології, і його допитливу реакцію тут, у стінах інституту. Зрештою, зрозуміти було не важко. Ну що спільного між казками та фантастичними бувалицями сивої давнини й новітніми проблемами психодинаміки? Хоч, якщо перебрати казкові варіанти...

Професор був порівняно молодий. В усякому разі ще не ввійшов у п’яте десятиріччя. Високий, широкий у плечах, він спокійно очікував початку розмови. Опуклі блакитні очі на міцному, ніби карбованому обличчі дивилися запитально.

— Правду кажучи, — м’яко мовив Психолог, — ваше завдання, Професоре, майже безнадійне. Але вирішено: ви можете відмовитися від нього будь-якої миті. Хоч, би й одразу після нашої бесіди.

— Чим же я можу вам слугувати? — ґречно запитав Професор.

— Мова піде про одного з наших пацієнтів — ми маємо при інституті невелику дослідну клініку, — хворого, виняткового з погляду психології.

Професор сів у м’який фотель.

— Коротенько його історія така. Затримали якось серед вулиці здорованя з довбнею і в самій сорочці мало не до п’ят привезли до нас... На жаль, ота дивна зброя, як і єдиний його одяг — грубезна сорочка з білої мішковини, загубилися. Я кажу "на жаль", бо, можливо, пізніше ці

його незвичні речі викликали б у хворого якісь певні асоціації, оскільки з’ясувалося, що він повністю втратив пам’ять. Хто він? Звідки він? На ці запитання не мали жодної відповіді. А тим часом він докладно й охоче розповідав про себе. Проте оці його розповіді разом з дивом-довбенькою і довгою сорочкою відчинили для нього двері психолікарні.

— Поки що нічого не розумію, — зауважив Професор.

— Зараз зрозумієте. Річ у тім, що він назвався Добринею.

— Рідкісне нині ім’я. Надзвичайно рідкісне! В усякому разі досі у сучасників я такого не стрічав.

— Це ще не все. По батькові він — Микитович.

— Добриня Микитович?! — вразився Професор.

— Він.

— Невже?..

— Так, билинний богатир.

Професор з неприхованою іронією запитав:

— А якщо хтось з ваших клієнтів величає себе Александром Македонським, ви кличете на консультацію історика?

— Вас це, мабуть, здивує — не кличемо, — у тон йому відповів Психолог.

Він не схибив, бо одразу відчув, а тоді й побачив, як з обличчя Професора зникла сторожка напруженість. Фахівець із

старослов’янського фольклору невимушено поклав брунатну шкіряну теку, яку досі тримав на колінах, край столу, вільніше вмостився у фотелі і витяг пачку "БТ".

— Курити у вас не заборонено?

— Прошу, — Психолог підсунув ближче до нього керамічну попільничку.

— То чим же я можу вам допомогти?

— Дозвольте спочатку закінчити оповідь, — ухилився од прямої відповіді Психолог. — Усілякі спроби повернути йому пам’ять були марні. Хлопець жив і марив героїчним епосом. Але цілком усвідомлював, що потрапив у нові для нього часи й охоче засвоював сучасну інформацію. Багато читав, багато вивчав... Маючи сумирну, лагідну вдачу, він, по суті, не потребував нагляду лікарів. І все було б гаразд, якби не одна обставина... — Психолог на хвильку замовк, теж запалюючи сигарету. — У лікарнях Добриня Микитович перебував недовго, бо за два-три місяці зникав... на два, три, а то й п’ять років.

— Де ж він перебував?

— Зрозуміло, в Київській Русі, — всміхнувся Психолог, — часів князя Володимира — Ясне Сонечко. Ось послухайте, як він сам про це оповідав...

...Як завжди, незбагненна зміна сталася раптово. Він упізнав місцевість: вже не раз і не два виїжджав на ці гнилі береги осоружної Пучай-ріки. У повному богатирському спорядженні. Змієнят конем топтати. Погань виводити. А зараз він несподівано опинився на березі Пучай-ріки у традиційній лікарняній білизні, піжамній парі з сірої фланелі і в м’яких пантофлях. А неподалік громадилися Сорочинські гори, звідки вітерець доносив запаморочливий сморід, слабкі погуки

грому і зловісне, загрозливе гарчання. З-за скель знялися три стовпи диму, по скелях між темних жахних печер застрибали червоні іскри.

— Помітив, супостат! — спересердя вилаявся Добриня Микитович. — Тепер від ірода не втечеш: літає, як той "залізний птах".

Добриня знав: часу в нього замало — Змій Горинич не забариться. Ще б пак! Надибати затятого ворога без коня, без списа, без меча й кинджала! У фланелевій піжамі замість кольчуги!..

Богатир похапцем скинув сіру куртку, а за нею — сорочку. Тоді зав’язав комір сорочки вузлом і заходився набивати імпровізовану торбу камінням.

За цією гарячковою роботою у голову лізли пам’ятні настанови з "Ізборника змієборця":

"...досі звитяжцям відомі лише п’ять видів Зміїв Гориничів: змії-вогнемети, змії-панцерники, змії-хоботники, змії-багатоголовики та меченосці-людожери";

"...найнебезпечнішим ворогом для змієборця є Змій Горинич-вогнемет. Своєю смертоносною могутністю він не поступається найкращим зразкам класичних європейських драконів";

"...справжньою літаючою фортецею з’являється на місце двобою Змій Горинич-панцерник. Сліпий у своїй люті, він трощить і ламає все навкруги. Пробити його броню звичайним булатом важче, ніж проколупати пальцем мур в’язниці..."

Добриня затягнув у вузол поділ набитої камінням сорочки, взявся за скрутень рукавів і вже мав хоч і ненадійну, але все-таки зброю. Він накинув на плечі фланелеву куртку і поглянув на кам’яне Сорочинське громаддя.

Змій Горинич уже знявся в повітря. Це був найогидніший представник з усіх відомих. Його бридке, слизьке тіло було вкрите зеленкуватою лускою. Брудний, обліплений якимсь сміттям і шкаралупою, він химерно вигинався всім своїм довжелезним тілом, важко вимахуючи грубезними, перетинчастими крилами. Шість маленьких оченят на трьох потворних головах налилися хижою люттю. Ще в повітрі він зловісно розчепірив страхітливі пазурі.

Велетенська тінь упала на Добриню Микитовича, і він рішуче взявся за свою так звану зброю. В інших руках вона б нічого не важила проти Гориничевого вогню, ікол і пазурів, проти могутнього трисажневого хвоста, всіяного отруйними гостряками. Але вояцький досвід підказав Добрині єдино можливу зараз тактику двобою. Порятунок бачився йому в тому, щоб перебити хребці незахищених роговою лускою довгих гнучких ший. Однак це вимагало фантастичної спритності й вправності.

Змій Горинич плавно приземлився метрів за двадцять від богатиря, склавши крила й забезпечуючи собі простір для нападу. Тепер він не квапився. В усі боки вигиналися його три шиї, а маленькі оченята промацували кожен камінець: чи нема тут, поблизу, якоїсь пастки? Що не кажіть, а він зроду не бачив такого дива — зовсім беззбройного богатиря, якого хоч бери без диму й полум’я. Таке неприпустиме вагання Горинича й врятувало Добриню.

З диким ревищем, яке вирвалося з усіх трьох горлянок, Змій Горинич стрибнув до богатиря. Останньої миті Добриня упав ниць, щоб одразу підхопитися. Над ним промайнули роззявлені пащі з жовтими лезами зубів.

Цього Змій Горинич не чекав. Ошелешено вибалушив очі, роздивляючись землю під ногами. У цю мить страшної сили удар зламав його праву шию, а слідом за тим хруснули хребці центральної. Добриня, не даючи Гориничу отямитись, перестрибнув через безсило похилену до сирої землі середню голову і завдав страхітливого завершального удару

по лівій шиї. Сорочка репнула, з неї загуркотіло каміння. Микитович тільки посміхнувся, радо поляскуючи долонею об долоню.

Аж тепер Горинич почав запізніло фонтанувати димом і полум’ям. То була марна спроба. Добриня пригорщами набирав воду з Пучай-ріки і скоро пригасив запал агресивного Змія.

Потім обмацав свої неначе скам’янілі м’язи і мовив повченому:

— Ти диви, що робить адреналін!

Психолог прискіпливо глянув на Професора. Той вражено мовчав.

— Одного разу він повернувся в шоломі, в панцирі й залізній спідниці, із списом і мечем при боці, — розповідав далі Психолог. — Легкий щит і гострий кинджал довершували його богатирське спорядження. Проїхав верхи на доброму коні через увесь Київ, від мосту Патона до Куренівки. Уявляєте, скільки балачок було! Та все минулося щасливо, бо один газетяр здогадався подзвонити на кіностудію, а там — про всяк випадок — од вершника не відмовилися, бо справді знімали щось богатирське... Наступного дня у "Вечірці" під рубрикою "На зйомках нових фільмів" з’явилася стаття, яка все й з’ясувала. Мовляв, це один з виконавців головних ролей у такий своєрідний спосіб вживається в історичний образ.

Професор слухав дивовижну історію з дедалі більшою цікавістю. Можливо, таке й неприємно усвідомлювати, але життя-буття божевільних в усіх нас, грішних, викликає хворобливу цікавість.

— У вашого Добрині, — сміючись докинув Професор, — було б значно менше труднощів, якби він вважав себе Юлієм Цезарем. Римському імператорові тільки й. потрібно, що простирадло, шпилька на плече та віночок на голову. А Добриня, бачите, потребує з півцентнера заліза, та ще доброго коня. Ні, цьому психові жилося б набагато спокійніше, якби

він оголосив себе навіть Робінзоном Крузо. До речі, де він взяв оте залізяччя? Ви питали його?

— Каже, що увесь той обладунок виготовлено лише два роки тому в князівській кузні. І що він ще не встиг випробувати його в бою. Але ми довідалися, правда, буквально днями: чоловік мав знайомство з екскурсоводом історичного музею, нині молодшим науковим працівником Василиною Петрівною...

— Невже Кучеренко? — здивовано вигукнув Професор.

— Вона. — Психолог пильно глянув на співбесідника. — Хіба ви її знаєте?

— До вашого відому, Василина Петрівна — моя дружина.

— Он як! — Психолог чомусь збентежився. — І давно, якщо не секрет?

— Звичайно, не секрет, — добродушно відповів Професор. — Десять місяців, як побралися.

— Он як! — знову знітився Психолог.

Професор відчував зміну настрою свого співрозмовника. Йому здалося, що той хоче щось сказати, проте не наважується.

— І що ж Добриня, коли його позбавили середньовічних іграшок? — запитав він, аби приховати хвилювання, яке раптом огорнуло його. — Певно, влаштував страшну бучу?

— Помиляєтесь, — розважливо одказав Психолог. — Він сам розумів: оте його вбрання у двадцятому столітті недоречне. Але, за його

словами, що він мав робити, коли нічого іншого у нього на плечах не було?

— Є логіка! — квапливо зазначив Професор.

— Коли я вперше познайомився з ним, а це, на жаль, сталося всього рік-півтора тому, мене вразили його широкі, я б сказав, академічні знання життя і побуту Київської Русі. Особливо приваблювали його билини, звитяжна героїка богатирів, хоч він і тлумачить їх з несподіваного боку. Фольклорні сюжети в його викладі набували цілковитої реальності. Зцілення Муромця, Ілля Муромець і Соловей Розбійник, бунт Іллі проти князя Володимира — ви б тільки послухали! Він, наприклад, не вбачав жодної казковості у несподіваному зціленні Іллі Муромця і категорично відкидав билинну версію чудодійного напою, яким нібито почастували першого богатиря Русі каліки-перехожі. І запевняв мене: то була звичайна джерельна вода. Просто один з перехожої трійці — дуже тямущий відун — мав виняткову здатність гіпнотичного навіювання. З огляду на сучасну експериментальну медицину таке тлумачення цілком вірогідне.

— Безглуздя! — безапеляційно заперечив Професор: у ньому прокинувся фахівець. — То ще одна спроба вбачати в билинах відгомін якихось справжніх історичних подій. Подібно до тієї, що пояснює біблійну легенду про Ісуса Христа появою інопланетного космонавта. Билини — це фольклорне поетичне узагальнення народних прагнень часів постійної небезпеки, пов’язаної з кочовими напасниками. Але ви мене зацікавили. Я волів би познайомитися з вашим винятковим підопічним.

— Неможливо, — зітхнув Психолог. — Рік тому Добриня Микитович знову зник.

— І ви його не затримали?

— Ні.

— Чому?

— З билини "Повернення Добрині" він дізнався, що нібито гульвіса і бабій Олекса Попович залицяється до його коханої Маринки. Він вичитав, що Олекса запевняє дівчину, нібито Добриня давно загинув у Дикому Полі й тепер навіть його кісточок не зібрати — їх іще минулого літа чорні ворони порозтягали. У такій делікатній ситуації, знаєте, богатиря затримати важкувато!

Їхні очі зустрілися. Професор запідозрив, що Психолог сам такий же нормальний, як психіатр з анекдоту "Адже Наполеон Бонапарт — це я!" А Психолог пригадував свою першу зустріч з Микитовичем.

...Двері рвучко прочинилися. До кабінету Психолога впевнено зайшов русявий чоловік, що заховав свою м’язисту двометрову стать під м’яку фланель піжамної пари. Опуклі блакитні очі на міцному, довгобразому обличчі дивилися лагідно. Над чітко окресленими губами в’юнився рудуватий шовк вусів. Від усієї постаті велета віяло якоюсь справді стихійною билинною силою. Чоловікові було десь під сорок. А може, й менше.

— Мене повідомили, що ви хотіли побалакати зі мною, — приємним баритоном, що так пасував усій його могутній статурі, мовив відвідувач.

— Так, якщо не заперечуєте, — підвівся назустріч Психолог.

— Прошу! — сказав велет. — З розумною людиною розумна й бесіда.

У цю мить Психологові мимоволі спали на думку фольклорні характеристики його відвідувача — "на мові розумний", "з гостями чемний".

— Будьмо знайомі, — подав руку. Психолог і відрекомендувався.

Двометровий леґінь відповів обережним, щоб раптом не завдати болю, потиском.

— Добриня Микитович, — назвався. — А ваші статті мені доводилося читати. Що мені в цих працях сподобалося? Дух пошуку, оцінки-гіпотези, які сміливо окреслюють напрямок дальших творчих шукань. Ви не замикаєте браму науки для нових думок.

Психолог звично сховав свій подив. До такого він не приготувався. Очікував хитрої словесної гри, натомість вислуховує компліменти. Психолог відчував: ретельно розроблений план бесіди безнадійно зламався.

— Заспокойтеся, лікарю, — вгадав його думки Добриня Микитович і з жартівливими вогниками в очах докинув: — Як і всі ненормальні, запевняю вас, що я цілком нормальна людина.

— Не маю сумніву, — сказав Психолог. — Прошу вас, сідайте.

Добриня Микитович красно подякував і зручно вмостився у фотелі.

— Курите? — Психолог підсунув ближче до нього пачку "БТ".

— Та навчився, — не відмовився Добриня, вдячно схиляючи голову.

— Добрине Микитовичу, — якомога щиріше мовив Психолог (на обличчі велета промайнула ледь помітна усмішка), — не вважаю за доцільне приховувати ані своєї думки про вас, ані своєї мети. Я щиро бажаю вам допомогти і певен, що незабаром матиму честь називати вас вашим справжнім ім’ям.

— Дуже дякую за турботи і клопіт, — злегка підвівся з фотеля Добриня.

Чи справді Психолог вчув у його голосі затамовану іронію, чи це йому тільки здалося?

— Але я сподіваюсь і на вашу поміч, інакше мої наміри лишаться марними, — неухильно вів далі Психолог. — У кількох словах план мій такий. Як ви, напевно, знаєте, щодо походження билинного героїчного епосу існує кілька суперечливих теорій. Є прихильники його фольклорного походження, є й міфологісти, які вбачають у билинах поетичну переробку стародавніх уявлень. Є так звана історична школа, представники якої шукають в усних пам’ятках реальних прототипів. Є прихильники західної орієнтації, що вважають билинні сюжети запозиченими з подальшою місцевою інтерпретацією. Так от, давайте вдвох з’ясуємо, до якої з течій билинистики ви належите, і шляхом певних асоціацій спробуємо повернути вам втрачену минувшину. Отже, для початку ваше завдання — розповідати, моє — слухати.

— Я не належу до жодної з перелічених шкіл, — серйозно зауважив Добриня, — і взагалі не визнаю будь-якої з них. Хоч би вже тому, що кожне категоричне судження без достатнього обгрунтування стає гальмом, а то й запереченням наукової думки. Але ж я навіть не науковець! Мої розповіді — це автобіографічні спогади, це те, що я особисто пережив. Ви думаєте, я не розумію, чому мене вважають божевільним? Прекрасно розумію! І якби подібне не сталося саме зі мною, можливо, і я пристав би на ваш глузд. Бо воно справді нісенітниця — людина, перебуваючи у двадцятому столітті, має біографію часів Київської Русі!

— Все-таки давайте спробуємо, — наполіг Психолог. — Нагадаю: моє завдання — слухати, ваше — розповідати.

— Добре, я дещо розповім, — з цілковитою безнадією в голосі пообіцяв Добриня. — Хоч на цьому нашу розмову можна було б припинити. Розповім, а то у вас складеться думка про мене як про затятого упертюха.

Раптом вираз його обличчя змінився. Гіркота і розпач зникли без сліду. Добриня хвацько труснув хвилястими кучерями, очі його зухвало заіскрились.

— Пригадую один епізод, пов’язаний з проблематикою вікопомного дому Гориничів, — з веселим захопленням почав Добриня Микитович. — Щоб ви відчули подих і смак епохи, я процитую вам красне слово, як тоді називали передові статті, "Ганьба славу затьмарює". Писано її було в часописі "Дружинник", органі стольного штабу дружини. Оскільки ця стаття безпосередньо стосувалася мене, а я не мав коштів найняти інока, аби зняв копію, довелося завчити напам’ять. Між іншим, всупереч твердженню, що запанувало отут, я на свою пам’ять ніколи не скаржився. Тож слухайте.

І він зарокотав протяжним речитативом, як істинний оповідач старезних бувальщин:

— "Сурми сурмлять у Києві, богатирські співи чути в Чернігові, луна котиться до Путивля. Стяги промовляють: то вболівальники з Києва прийшли на двобій і оточили ратний майданчик довкола. Весь майдан заступили: вболівальники — галасом, хоробрі дружинники — щитами багряними. У полі чистому, у колі багряному Змій Горинич чолом б’є всіма головами, стольних прихильників двобою вітаючи. Він полум’ям пломеніє, він гарячою іскрою іскрить, він білим димом димує. Святом вогню починається всенародна забава. Килимами-узороччями вистелено дорогу богатиреві, славному змієборцю. Богатир булат несе, щоб здобути: собі — славу, а вболівальникам — утіху.

О чисте поле! Скільки ратних ігрищ бачило ти за будь-якої погоди! І коли сонце ламало золоті списи на осяйних шоломах храмів київських! І коли тремтіли в чорних хмарах сині блискавки! Пам’ятаєш, поле, невідпорні удари Добрині Микитовича, хитрі хитрощі Олекси Поповича, іже зарізав Тугарина Змійовича перед стольні трибуни? Звідси слава йде по землі непізнаній: Волзі, й Поморію, і Посулію, і Сурожу, і Корсуні, аж до тебе, тмутороканський йолопе!

Але, о братіє! Ганьба славу затьмарює, хула красному слову не товариш…

Літа минулого, коли Кия град вітав триглавого Горинича, гультіпаки шинкарські на полі чистому пляшки посіяли, що зійшли горем-кручиною. Як почав Горинище ногами топтати, як почав Горинище вогнем палити, як почав Горинище під хмари стрибати, тут у нього голота кабацька пляшками поцілила, у вогненні пащі вогнегасники встромила. Засичав Змііще Горинище, як жар у воді, і поліг на ковил-траву кістьми білими, вивергаючи на стольний град хулу і сірку. Зробили: собі — на маленьку розвагу, тмутороканський дурням — на велику радість! Прикро, о братіє, що дружинники тоді розгубилися, щитами багряними Змія Горинича від яриг не заступили, списів гострих на поганцях не притупили. Тільки буй-тур змієборець пішов сам на сам на бешкетників, які й без мечів страхітливого Змія перемагають! І січа була люта.

Треба, о братіє, нашу славу підняти, себе показати, вболівальників і гостей потішити. Хочеться вірити, що на наступних змаганнях змієборця з Гориничем дружина в цілому й кожен дружинник зокрема докладуть усіх зусиль, щоб жодна пляшка не пролетіла, щоб жоден вогнегасник на вогнедишних чудовиськ не впав.

Змієборцям — слава!

Людям — потіха!

А Зміям Гориничам — вічне життя в билинах цього часу!"

Ясна річ, — хвацько просторікував далі Добриня, — оте красне слово писалося не для галочки, йшлося про новий двобій з Гориничем, і слід було заздалегідь подбати про зразковий лад на полі брані. У тому ж примірнику "Дружинника" було вміщено широку інформацію про прибуття новітнього крилатого супостата. Під назвою "На повітряних трасах Київщини — Горинич". Ось послухайте.

І Добриня Микитович перейшов з тягучого тону стародавнього оповідача на скоромовку сучасного радіокоментатора:

"Днями кияни мали щасливу нагоду ознайомитися з новою удосконаленою моделлю літаючого супостата — на повітряні траси града Кия вийшов Змій Горинич-великоваговик (загальна вага 5000 пудів, з них 1200 пудів пального; довжина від носового рога до останнього хвостового шипа 125 сажнів; розмах крил 82 сажні). Зараз же високотехнічне чудовисько найвищої вагової категорії проходить у Жулянах останній цикл тренувань з бойового пілотажу та повітряних підступів.

Сім потворних вогнедишних голів на гнучких еластичних виях, тридцятисажневий могутній хвіст, всіяний довжелезними шипами, страшні ікла й пазурі створюють неповторний ансамбль стратегічних і тактичних засобів ведення сучасного двобою. Повітряний монстр уже встиг встановити світовий рекорд кровожерливості: за три доби він проковтнув 127 необережних ґаволовів, що в середньому становить 42 1/3 роззяви на добу. Отак гостинні кияни успішно розв’язали складну проблему харчування заморського розбишаки.

Експерти богатирського корпусу дали високу оцінку наймолодшому, але й наймогутнішому представникові з уславленого дому Зміїв Гориничів. Окремими лініями він дещо нагадує своїх знаменитих серійних пращурів, які одвіку накладали всіма головами на честь і во

славу богатирів землі Руської. Немає сумніву, що їхній підлий нащадок усвідомить історичну місію своєї родини і гідно продовжить її славну традицію.

Вогнедишний людожер надихнув богатирів на нові ратні подвиги. Палахкотять бажанням схрестити свої мечі з крилатим суперником ветеран богатирського корпусу Добриня Микитович, юний отрок Олекса Попович, новоприбулий селянський син Ілля Муромець та десятки інших видатних богатирів.

Але кому з них віддати пальму першості?

Хто з них спустошить князівські запаси лаврових вінків?

На ці запитання дасть вичерпну відповідь жеребкування, що відбудеться опівдні наступного дня на стольному дворищі. Головний тлумач жеребкування — Володимир-князь. Вхід на дворище вільний.

Отож завтра жеребкування!

За тиждень — двобій.

Стежте за наступними номерами нашого літопису!

Квитки продаються в усіх касах столиці. Дітям до 16 років дивитися на Змія Горинича заборонено".

Відчувалося, що Добриня Микитович завершує свою дивовижну і явно іронічну розповідь:

— Звісно, жеребок упав на мене — князь Володимир добре відав, у кого більше досвіду. Але звіту про двобій я, на жаль, процитувати не можу. Ні копії не зняв, ані напам’ять не вивчив. Знаєте, все не поспішав,

бо примірник літопису надійно зберігався в Печерському архіві. А до двадцятого століття оті архіви не дійшли, бо під час вікопомної січі хороброї дружини на захист Києва їх попалили темні ординські невігласи.

— Більше нічого не пригадаєте?

— З газети?

— Хай буде з газети...

— Можна скористатися з вашої машинки?

— Будь ласка.

— Добриня сів до машинки і, лукаво всміхаючись, швиденько наклацав, зрозуміло, одразу в перекладі з давньоруської мови: "ДО ГАСТРОЛЕЙ СОЛОВ’Я РОЗБІЙНИКА. Свій творчий шлях Соловей Розбійник (справжнє ім’я Ахмет, Адихмантьїв син) почав тридесять років тому на підмостках горезвісних "Семи дубів". Його висока професійна майстерність органічно поєднується’з високими цінами на квитки. Кожен, кому щастило попасти на концерт цього талановитого здирника, повертався додому голий і босий. Цим і пояснюється походження своєрідного артистичного псевдоніма Соловей Розбійник, яке Ахмет з честю проніс по всіх столицях і не принизив у жодній скарбниці .

Як і завжди, у програмі посвист солов’їний, посвист молодецький і посвист розбійницький (у чверть, половину, три чверті та повний свист).

БЕНЕФІС СОЛОВ’Я. На міському майдані цього разу ніде було яблуку впасти. Весь Київ прийшов послухати блискучого майстра художнього свисту, знаменитого Соловейка Розбійничка. На почесну лаву сідає стольний князь Володимир. На ньому чорна вечірня шуба об одне плече й соболина шапка з адамантами об одне вушко. Звертають на себе

увагу могутні постаті богатирів у святкових багряницях, молодиці й красні дівиці у дорогоцінних камках. Челядь у барвистих однорядках та білих сорочицях розмістилася на дахах і деревах. Бородаті отроки в заморських штанях та розкуйовджені дівки у розцяцькованих ряднинах зустріли бенефіціанта несамовитим заверещем:

— Свист!.. Свист!.. Свист!..

Митець люб’язно виконав розбійницький прелюд у чверть свисту, чим викликав схвальний стогін слухачів.

Київ слухав тьохкання, трелі, рулади, серенади... У чверть свисту, у третину, в половину і в три чверті...

Після кожного номера зчинявся стоголосий галас:

— Свист!.. Свист!.. Свист!..

Бородаті отроки у захваті вивертали лави і били шибки білокам’яних хоромів. У темному провулку під посвист розбійницький роздягли візантійського гостя. Таке глибоке враження справляє на слухачів неповторна майстерність цього віртуоза! Високий гість побіг скаржитися в міське управління дружини, де зачарований черговий дружинник чем.но йому пояснив, що мистєцтео вимагає жертв...

— Свист!.. Свист!.. Свист! — біснувалися бородаті отроки й патлаті дівки.

Соловей, хитаючись, узяв чару зеленого вина й вихилив її одним ковтком. І не стопу малу, а півтора відра, чим викликав нові оплески. Він готувався до молодецького фрагменту у повний свист.

Майдан завмер.

Митець склав персти в кільце і в урочистій тиші заклав їх до рота. Пролунав чистий, пронизливий, як спів гартованої стріли, посвист, що влітав в одне вухо і вилітав у друге. Вікна кришталеві задеренчали і розсипалися. Маківки на церквах похилилися. Від нелюдського напруження Соловейко Розбійничок поточився непритомний. Численні шанувальники митця на руках віднесли цього віртуоза до стольної скарбниці.

ГРАД КИЯ. ВІСНИК ГЛАГОЛИТЬ:

"Бенефіс Солов’я Розбійника, що пройшов з нечуваним успіхом, закінчився трагічно. У скарбниці митець заправив таку велику данину, що ні в казці сказати, ні пером написати. Ілля Муромець наклав на цю мзду свою длань богатирську. Він видав грабіжникові тільки дещицю. Соловей Розбійник страшним криком закричав і, шаленіючи, зірвав собі горло. Та він і пошепки вперто канючив гривни і вишептався, за ніч, як рак у торбі. Міські відуни вважають, що віднині добродій Соловей Розбійник засвистить аж тоді, коли вищезгаданий рак свисне".

Психолог похмуро позирав на вельми красномовного велетня.

— У вас справді богатирський талант на пародіювання, — нарешті зазначив він. — Але як мені слід розуміти вашу вигадку з літописним часописом? Як небажання розмовляти зі мною?

— Вибачте, — поспіхом зупинив його Добриня, помітно червоніючи. — Мушу погодитись: то справді хлоп’яча витівка. Але що мені робити, коли я знаю одне, а ви намагаєтеся переконати мене в іншому? Повірте, я справді мало не став причинним, коли вперше зненацька потрапив у ваш незвичайний для мене час. До того ж ледь не наклав головою, але зі мною була палиця... І що мені тепер ваші наукові школи билинистики, коли всі вони наскрізь хибні й надто поверхові?

По хвилі ніякової мовчанки він усе-таки розвинув свою думку, хоч знову не втримався від одвертого кепкування:

— Одного разу я прочитав у журналі замітку про те, що "князь зайшов до шатра з дружиною". Автор її не шкодував емоцій: яке ж то мусить бути гігантське шатро, що вміщує цілу князівську дружину! Мовляв, і сучасна техніка на таке шатро неспроможна. Це жах, бідкався автор, ми втратили мудрість і будівельний досвід предків! І невтямки йому було, що його рукою писала неповага до жінки. Дружина — це друг, вірний товариш, який ділить з тобою і горе, і радість. І тому незрадлива жінка набрала назви цілої ратної залоги. А з тієї замітки могла б спалахнути цілком сучасна наукова дискусія. Один вчений табір обстоював би думку, що дружина — це військо, а зовсім не дружина. Але їхні опоненти спростовували б то сміливу гіпотезу і доводили б, що дружина — то не військо, а особа жіночої статі. Чи не смішні подібні розвідки для людини, яка знає?

— Зважте, — зауважив Психолог, — що з приводу цієї замітки могла дійти тотожних висновків цілком сучасна людина. Скажімо, фахівець з мовознавства. Не обов’язково бути мандрівником у часі з Київської Русі.

— Слушно, — погодився Микитович. — Тож наведу приклад, неможливий для вашого сучасника з двадцятого століття.

Що дивувало, у цьому не було затятості пересічного психа. Якщо, так би мовити, нормальний божевільний жив в уявному гротескному світі, обмеженому куцим колом власних марень, то Добриня Микитович реально сприймав оточення і власне становище. Логіки й ерудиції йому не бракувало. Коли на те, богатир сам силкувався знайти розумне розв’язання своїх парадоксальних мандрів у часі. А втім, ці намагання були марні, і він взявся до фантастичної літератури. Його хворобливий інтерес до телепатії, телекінезу, різних гіпотетичних аспектів перебігу часу, двовимірного і чотиривимірного світів, приголомшливі теорії про час, енергію і паралельність існування різних історичних епох, певно, був йому лише на шкоду. Але щось виправити в його свідомості було

вже запізно. З історії хвороби Психолог довідався, що одного разу Добриня Микитович висловив думку, ніби фантасти — це теж, як і він, мандрівники в часі. Але видають себе за літераторів, бо усвідомлюють, що інакше потраплять до психолікарні й набудуть жалюгідних прав піддослідного кроля для психологічних тестів.

Тим часом Добриня Микитович не вгавав:

— Тридцять років Ілля Муромець просидів паралізований. За це й прізвисько йому дали — Сидень. Ота багатолітня нерухомість завжди давалася йому взнаки. Особливо на ноги, бо руками він володів і виконував хоч сяку-таку, але роботу. Коли відуни його вилікували й він почав виїжджати у Дике Поле, то одразу заходився посилено тренувати ноги. Щоранку лягав горілиць на подвір’ї і по сто разів підіймав ногами колоду з бочками, повними меду. Пам’ятаю, зустрілися ми з ним вперше у Дикому Полі — а тоді які зустрічі були: або перед тобою ворог, або брат — і, як хлопчаки, передусім за зброю похапались. Одне слово, поламали один на одному списи, мечі притупили, а тоді схопилися за барки. Напруження було нелюдське. Мої ноги аж по коліна у ріллю вгрузли, але я втримався. А от ноги Муромця піддались, і він упав навзнак. Я вже верхи сидів і ножа з піхов вихопив, та відчув, що це знаний богатир, і спитав, як звуть його, щоб було чим похвалитися. Коли він назвався, ми,’як брати, обнялися, бо заочно були давно знайомі. Ноги — то була єдина вада Іллі Івановича як ратоборця. Пригадую інший випадок, —я тоді за свідка був. Зчепився Ілля Іванович з одним богатирем, як потім з’ясувалося, власним сином, що змалку був взятий у ясир і виховувався в Цареграді, у Візантії. І що ж? Знову через ноги мало не наклав головою! Так от, який фахівець, чоловіче, міг би вам розповісти про таке?

"...бо усвідомлюють, що інакше потраплять до психолікарні", — нараз пригадалося Психологові.

— Це чистої води фантастика! — навмисне провокуючи Добриню, вигукнув він і заперечливо хитнув головою.

— Фантастика! — луною озвався Микитович. В його голосі виразно бриніла гіркота. — Бачу, як фатально помилився... Мав би рацію, якби все приховав і подався в науковці... Але ж хіба я думав, що за тисячу років люди не знатимуть до ладу власної минувшини! А я ж розповідаю про ваш час і там. От тоді тамтешній люд сприймає мої розповіді як фантастичні, бо що інше мої оповідки становлять для оточення князя Володимира?.. Але наберіться терпіння, мудрий муже...

...Зробив князь Володимир почесний стіл — на удільних князів, на бояр, на богатирів і на всю дружину ратну. На почесному місці за столом дубовим сам Володимир-князь сидить. Чорна шуба — об одне плече, соболина шапка — об одне вушко, царградськими діамантами вигравае. Ошую — королівна Опраксія у святковій багряниці з коштовностями.

Бенкетують у князя добрі молодці, вуса вмочують у зелене вино, піднімають важкі келихи, заздоровні слова один одному промовляючи. Повна гридня гостей, і дубові столи аж вгинаються. Тут у всьому достаток князівський: і в меді, і в пиві, і в птиці дикій — повно від усього. Під ножі бенкетуючих білі лебеді пливуть, зі сливами та яблуками печені. Скоморохи в дуди сурмлять, у тарілки б’ють, співають, стрибають — усім на потіху та розвагу.

Шум і гамір стоїть — гостям весело. Тільки красень Олекса Попович — як вина, то ледь до губ донесе, як поїсти — ледь подивиться. Його шати богатирські сріблом-золотом виграють, темні очі блискавки тамують. Раз по раз позирає він на Опраксію, найвродливішу, найчарівнішу. Ізнов хмуро сидить, очі мружачи, тонкі вуса кусаючи, білі руки вгору скидаючи, щоби не набрякали.

Та й промовив Володимир-князь, Ясне Сонечко, до всіх гостей без винятку:

— Гой єси, добрі молодці! Чи не скаже хто небувальщину, чи не поспішить, не звеселить сина названого — Ольошку Поповича?

І піднявся болярин Гладкий, син Свиридович, і почав стару небилицю-небувальщину:

— На горі корова білку лаяла, по синю по морю жорна пливуть...

А Олекса почав насміхатися. А Олекса почав знущатися.

— Чули ми небилиці й слухали! Далі буде так: "Як гуляв Гулянко сорок літ на печі, ще й вигуляв Гуляйко до пічного стовпа. Як зобачив Гуляйко у цебрику воду: "А чи не то, братики, синьо море?.." Не нова то, княже, небувальщина, як і стіл твій, княже, не новий!

Спохмурнів Володимир-князь, Ясне Сонечко. Гості кликані насторожилися:

— Чи не сором тобі, Ольошко Поповичу? А й чи мало тебе шубами жалували? Чи казна була тобі зачинена? Не веселий днесь ти, Поповичу, то йди від нас і один сумуй.

А Олекса той йому у відповідь:

— І піду! І ніхто не затримає! Не тому піду, що женеш мене, а тому піду, що й сам нехтую! Де це бачено й де чувано, щоб почесним гостям дерев’яні миски ставили, ложки з дерева поклали? Чи ми мало взяли срібла й золота, щоб, як чорний люд, наїдатися?

І запала тиша, грім чатуючи.

Заволав тоді син Свиридович, сам гладкий, як і прізвище:

— Гей, козак Ілля, син Іванович! Пам’ятаєш ти чи пригадуєш? Як з’явився ти вперше на дворищі, Соловейка Розбійника у мішку тримав. А Ольошка з пихи чи заздрощів на тебе, козака, підняв ненависть. І

поцілив би, ірод, булатом своїм, якби ти той булат не впіймав на льоту! Чи пригадуєш — пам’ятаєш ти? Тож віддяч йому повною мірою: Володимир-князь не каратиме...

Знов запала тиша, грім чатуючи. А персти добрих молодців на мечі лягли. Загримить незабаром січа зла, що не раз тут у хоромах кривавилася, білі камені кров’ю зрошуючи.

І сказав Ілля, син Іванович, і сказав Ілля, родом Муромець:

— Не гаразд давні чвари пригадувати. Не гаразд на пиру смуту сіяти. Ворогів доволі і в Дикому Полі! Чи ж ми їх серед чвар подолаємо?

І сказав на те Володимир-князь:

— Золоті слова мовив Муромець. Хай несуть на стіл срібло й золото!

— Слава, слава! — загукали дружинники.

— Нехай скаже наш учений друг, — мовив Муромець, — нехай повідає нам Добриня небувальщину, не якусь стару, а нечувану!

І Микитович, богатир вельми приязний, не примусив себе припрошувати:

— Розповім я вам, друзі, небувальщину, небувальщину, ще й нечувщину. Тільки не таку, яка була, а таку, яка буде ще... Уявімо, друзі, що наш хоробрий витязь Руслан, звитяжний нащадок Олегового поплічника Русланда, на оцій от гульні так нализався пива-меду, що, повертаючись додому, впав у князівський льох і проспав там мало не тисячу років!

І сказав достойний Руслан:

— Може буть, бо як сплю, то ніяк не добудишся.

— Прокинувся Руслан у дивному світі, коли люди мандрують у череві залізних птахів, а залізні птахи беруть у черево вже по сто християнських душ. Коли самого Перуна нащадки наші підняли з дна Славутича і, аби заволодіти його блискавками, ув’язнили старого у так званий Конденсатор.

— Господи, слово поганське яке! — вжахнувся Володимир-князь.

— Так от, поневірявся спочатку Руслан у незнайомому світі, а тоді найнявся до концертної бригади естрадних лицедіїв і на потіху худородної челяді щовечора в’язав у вузли рейки, рвав ланцюги і ламав підкови.

І запевнив Руслан:

— Я це можу! Тільки що таке рейки — не відаю...

— Тож послухайте. Незабаром отрок закохався у дівицю Василису Прекрасну, чемпіонку Київщини із стрільби з лука. Василиса Прекрасна працювала оглядачем збройних палат Історичного музею, куди вперше у своєму житті подався потішний витязь Руслан.

— Гей, Добринюшко! — мовив Муромець. — По-простому кажи, не по-писаному. За словами заморськими ве второпаю глузду.

І Микитович не примусив припрошувати:

— От якось увечері пішов добрий молодець Руслан у палати обітовані на побачення з Василисою Прекрасною. Всі дороги ведуть до білокам’яного града Кия, а в Києві-граді доріг —лабіринт. І пригадав тоді добрий молодець, що котяться по стольному граду Кия залізні червоні чудиська, рекомі Трамвай.

— Господи, слово поганське яке! — знов жахнувся Володимир Ясне Сонечко.

— І котяться вони, і, як блискавки, блистаху, і, як тьма басурманських тимпанів, рокотаху. І люд їде, як Іона у чреві китовому.

— Оце таки небилиця, ще й нечувщина!

— На стойбищі подорожніх уздрів Руслан велику орду. Бо чадь міська, аще хотяще врата Трамваю відчинити, збігається на певні стойбища, аки печеніги на пороги Славутичу, де заморські гості із варягів у греки йдуть волоком. І пройти у ці врата важче, аніж грішнику окаянному у браму християнського раю. І прийшов Трамвай. І врата його вельми спокусливо відчинились. І стоять у них щасливчики, що раніше понабивалися, стіною мурованою. Тоді велика орда оточила Трамвай з лютою силою. І нападоша купно з усіх боків, волаючи громоподібно, деякі зі стінопробивними хитрощами, деякі з багатьма іншими облоговими підступами. Лізуть на приступ, хто як гаразд. І не чують один одного, хто й що глаголить. Тільки глас вопіющего у Трамваї погонича чути: "Людоньки, вам Трамвай не із шкіри кислої! Його не розтягнеш!"

Звеселилися від цих слів богатирі й дружинники, пожвавішали. Почали мечами й кинджалами побрязкувати. А Микитович, увагою вшанований, далі вів:

— Добрий молодець Руслан висів на самій десниці, а в нього мертвим хапком вп’ялася ще чортова дюжина осатанілих мандрівників по граду Кия. Якби розчепив він длань богатирську, бути б тому місцю пусту. І на голову потішному витязю перекупка з Подолу поставила кладь із свіжою городиною. І в обидві кишені штанів його залізли чутливі персти кишенькового татя, по якому давно карний ізборник плаче. Ще три стойбища Трамвай минув щасливо, а на четвертому його таки скинули з рейок. І видобулися з черева люди, і дивилися на мертве

чудисько з таким жалем, з яким новомодні предки Адам та Єва дивилися на втрачений рай.

— Ну й дива, оце вигадка!

Микитович, увагою вшанований, далі повів:

— А на вулицях просторих стольного Києва, які названо гульварами, гужовому обозу рух заборонено й кінному там не проїхати... Що ж робити Русланові, що йому вдіяти? "І на меду знайдеш біду", — гірко подумав славний витязь. Та не зійшовся йому білий світ клинцем, бо й старі відуни малим дітям утовкмачують: "Біда й пришелепкуватого навчить сало з коржем їсти". І справді так! Рухаються на Руслана звідусіль теремки на колесах, хоча й без кінної запряжки. А тут іще міський дружинник вельми приязно дав йому, гостеві із сивої давнини, добру раду: під землею града Кия швидко мчать зчеплені повози, котрі рухаються за допомогою приборканої сили Перуна, навіки заточеного до Конденсатора...

— Господи, слово поганське яке!

— А ще до того всього по Славутичу на підводних крилах лодії без вітрил стрімко шугають... А ще у небі в усі-усюди, до всіх окраїн землі рідної, залізні птахи літають і перевозять на собі по півтори сотні душ за раз.

— Цілу залогу везуть?!

— Саме так! То вам, браття, не Змії Гориничі... А Дніпро-ріку перетяли запруди крутостінні, в яких безліч блискавок накопичується, що потім світлом в усіх градах та весях спалахують, аж свічок та лучин ніхто й не запалює... А ті запруди такі височезні, що води Славути в неозорі моря розлилися, навіть усі пороги затопили й злий камінь

Ненаситець. І не треба тепер у запорізькому пониззі йти із варяг у греки волоком...

— Оце небувалиця! Та ще й нечувана! І промовив тоді Володимир-князь:

— Ай скажи, Добрине, світ-Микитовичу, чи не впала Русь під ворожі коні, чи могутня вона, не знесилена?

Відповів Добриня Микитович, ратоборець знаний, досвідчений.

— Русь як була, — ні пройти, ні об’їхати. Простяглася вона дужим велетом від самого Сходу до самісінького Заходу, від білих пустель Півночі до жовтих пустель Півдня. Швидка блискавка не в силі її оббігти, навіть Сонце не в змозі за день обійти. І могутнішої держави у білому світі нема!

— Слава! Слава! Слава! — загриміли богатирі й дружинники.

Психолог усміхнувся, забачивши бентегу на обличчі бесідника.

— А якої думки ви самі про всю цю історію? — запитав Професор.

— Боюся, що зловживаю вашою увагою...

— Нічого, — всміхнувся Професор. — Будемо вважати — я ще не наслухався.

Психолог якийсь час мовчав, збираючись із думками.

— Ми виходимо з того, — нарешті почав він, — що вища нервова діяльність людини поділяється на два паралельні, ретельно збалансовані процеси — свідомий і підсвідомий. Людині властиво

приділяти увагу першому процесу. Тим часом підсвідома діяльність не менш важлива. Десь у закапелках людської пам’яті зберігається певний архів... Накопичення життєвого досвіду у підсвідомості ніколи не припиняється і часто вибухає так званими інтуїтивними відкриттями і рішеннями. Можливо, коли це буде науково керований процес, коли підсвідомість, мов у дзеркалі, відіб’ється у свідомості і ми нарешті заволодіємо всім архівним фондом пам’яті...

— То ви вважаєте, що три богатирі справді...

— Ні, але ми завжди знали, хто є наш Добриня Микитович...

— Хто ж він?

— На жаль, на подібне запитання я вам не відповім. З етичних міркувань. Та й вам це, зрештою, ні до чого...

— Тоді чого ви від мене чекаєте?

— Чого я чекаю? — перепитав Психолог. — Як ви вважаєте, повернеться до нас Добриня Микитович?

Запитання заскочило зненацька. Здавалося безглуздим і невмотивованим. Робило всю розмову нікчемною і несерйозною. "На щастя, божевілля — хвороба не заразна", — саркастично зазначив подумки Професор, з веселою допитливістю позираючи на Психолога. Він уже не міг утриматися від чисто академічного жарту.

— Певен, що не повернеться, — підступно мовив Професор.

— Чому? — впіймався на гачок Психолог.

— Ви згадували, що з билини "Повернення Добрині" ваш підопічний дізнався про залицяння Олекси Поповича до його Маринки й нібито зник уладнати інтимні справи. Так от, він уже ніколи тут не з’явиться, бо "Повернення" завершує билинний цикл про Добриню Микитовича. Далі Добриня вже не має біографії, і вашому інкогніто доведеться задовольнитись однією, сучасною...

— А ви, мабуть, маєте рацію! — вигукнув Психолог, чим іще більше звеселив Професора. — Цілком можливо!

— Радий був допомогти, — на весь свій баскетбольний зріст підвівся Професор.

Відбулася церемонія прощання. Ґречна, статечна, з усіма потрібними словами й вигуками. А коли за Професором причинилися двері, Психолог ще якусь хвилину тримався за авторучку, розмірковуючи. Потім проказав уголос, аж горобці пурхнули з підвіконня:

— Так просто: цикл Добрині завершено! Але дивись, чоловіче, щоб у тебе не почався цикл Іллі Муромця з Олексою Поповичем на додачу!..

Уявіть же його подив, коли наступного дня він (крізь власні окуляри!) прочитав у ранковій газеті:

"УНІКАЛЬНА ЗНАХІДКА

Редакційний портфель прагазети "Дружинник" знайдено в гробниці X-XI століття Курган-Баба. В спеціальній кам’яній скрині (деякі археологи вважають її стародавнім сейфом) лежав портфель з прахом єдиного примірника газети "Дружинник", який казково збагатив скарбницю світової журналістики.

Наукове значення цієї безприкладної знахідки невичерпне. Вже перша реставрована інформація "Прийом стольним князем Київської Русі

паном Володимиром пана Солов’я Розбійника" викликала гарячі суперечки серед вітчизняних та закордонних історіографів. Не вщухає жвава академічна полеміка по тезі: "На прийомі, що пройшов у теплих високоградусних обіймах, були присутні представники богатирського корпусу Д. Микитович та О. Попович з дружинами". Частина вчених обстоює думку, що дружина — це дружина, а зовсім не дружина. Але їхні численні опоненти спростовують цю сміливу гіпотезу й доводять, що дружина — не зовсім не дружина, а дружина, тобто особа жіночої статі.

Оскільки спільної думки досі не осягнуто, вчені ще не написали жодного тому коментарів до унікальних матеріалів газети "Дружинник". Отож нам і досі нічого запропонувати вимогливому читачеві".

© ПРИГОДИ. ПОДОРОЖІ. ФАНТАСТИКА — 85. — К.: Молодь, 1985. — 240 с. — (Компас).